

ЕТИКА

УДК 355.23

DOI <https://doi.org/10.30970/PHS.2022.29.16>

ФЕНОМЕН ВОЇНСЬКОГО ЕТОСУ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ

Олександр Пучков

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
вул. Верхньоключова, 4, м. Київ, 03056, Україна
e-mail: ganaga@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-8585-1044*

Олена Уваркіна

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
вул. Верхньоключова, 4, м. Київ, 03056, Україна
e-mail: uvarkinaev@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-9053-2016*

У статті досліджується проблематика розуміння феномена воїнського етосу у контексті соціально-філософської рефлексії. Метою статті є визначення сутності та особливих ознак імплементації категорії «Воїнського етосу» у вимірі філософської рефлексії. Для досягнення поставленої мети вирішується завдання розгляду основних складових воїнського етосу в ар'єргарді концептуального каркасу світового етосу. Проаналізовано фактори функціонування консенсусного базового аксіологічного інструментарію світового етосу (глобальної етики), його вплив на розвиток пріоритетних сегментів ціннісної парадигми воїнського етосу в її субстанційній квінтесенції (честь, відвага, відданість, братерство). Методологія дослідження базується на використанні комплексу філософських, загальнонаукових та спеціальних методів. За допомогою соціально-філософського інструментарію з'ясовано особливості понятійної демаркації і взаємодії доктринальних вітчизняних та закордонних положень на спільному підґрунті військової спадщини, традицій, культури та ціннісному розумінні військової професії та ролі лідера. Метод системного аналізу дозволив створити рефлексійне, а не стереотипне і міфічне уявлення досліджуваного феномену.

Наукова новизна полягає в усвідомленні значення сутності феномена воїнського етосу, що допоможе не лише пришвидшити процеси його імплементації, а й надати поштовх до розробки власних зразків ідентичності українського військового, які сформулюють надійне підґрунтя реальних процесів інтеграції в світове та європейське коло військових інституцій. Висловлено думку, що інтеграційні процеси у військових інституціях у бік північноатлантичного безпекового простору мають показати ні те, що нас відрізняє від країн-партнерів НАТО, а те, що нас об'єднує: прагнення свободи і незалежності, культурна спадщина і безхмарне майбутнє країни, за яке ще треба поборотися.

Констатовано, що попри те, що обґрунтування основ лідерства військовослужбовців стало предметом численних і різнопланових теоретичних досліджень, повноцінного наукового дискурсу в українському гуманітарному просторі щодо воїнського етосу та його змістовних і функціональних характеристик – досі не репрезентовано.

Ключові слова: військове лідерство, світовий етос, цінності, місія, імплементація, північноатлантичний безпековий простір.

Вступ. Актуалізація наукової рефлексії проблемного горизонту феномену воїнського етосу була зазначена у завданнях Доктрини розвитку військового лідерства у Збройних Силах України (далі – Доктрина), яка була затверджена наприкінці 2020 року для реалізації стратегічного курсу України на приєднання до європейської спільноти [1, с. 10]. Системне дослідження основних складників імплементації «Воїнського етосу» на основі філософського аналізу понятійної демаркації надасть можливість визначити основні характерні ознаки лідера в українському війську та розкрити сутність його засадничих цінностей.

Мета та завдання дослідження – визначити сутність та особливі ознаки імплементації категорії «Воїнського етосу» у вимірі філософської рефлексії. Для досягнення поставленої мети вирішується завдання розгляду основних складових воїнського етосу в ар'єргарді концептуального каркасу світового етосу.

Методи дослідження. Архітектоніка військового етосу обумовлює особливості вивчення предмету дослідження через застосування комплексу філософських, загальнонаукових та спеціальних методів. Теоретичну базу дослідження становлять праці українських та західних дослідників, а також міждисциплінарні теоретичні ресурси (доктринальні документи), присвячені проблемам входження військових інституцій до північноатлантичного безпекового простору. Вирішення поставлених завдань і досягнення визначеної мети дослідження здійснюються за допомогою використання елементів соціокультурного підходу для дослідження впливу цінностей і культури на формування воїнського етосу. За допомогою соціально-філософського інструментарію з'ясовано особливості понятійної демаркації і взаємодії доктринальних вітчизняних та закордонних положень на спільному підґрунті військової спадщини, традицій, культури та ціннісному розумінні військової професії та ролі лідера. Метод системного аналізу дозволив створити рефлексійне, а не стереотипне і міфічне уявлення досліджуваного феномену.

Макроетичний проєкт «Світовий етос» (Weltethos). Зважаючи на терезах філософської рефлексії, системомормуючі ознаки військового етосу небезпідставно пов'язуються зі світовим етосом, який розуміють як базовий консенсус щодо існуючих загальних цінностей, незмінних стандартів і особистих поведінкових позицій. Вважається, що «потреба у досягненні міжкультурного морального консенсусу зумовлена численними негативними проявами несправедливості в міжнародних відносинах, пов'язаними з рецидивами односторонніх дій, спробами нав'язати іншим свою шкалу цінностей, домогтися – хай під найблагороднішими гаслами – для себе геополітичних переваг» [2, с. 55]. За словами Є. Суліми, автор ідеї світового етосу відомий німецько-швейцарський теолог Ганс Кюнг визначає його по-різному. Однак спільною засадою світового етосу є ідея про те, що «до кожної людини треба ставитися по-людськи». «Декларація світового етосу», яка була прийнята в 1993 році у Чикаго, формулює чотири моральні імперативи:

1. Культура ненасильства й благоговіння перед усіма формами життя.
2. Культура солідарності й справедливості.
3. Культура толерантності й правдивості.
4. Культура рівноправності й партнерства між чоловіками й жінками [4].

З цих міркувань, світовому етосу надають дефінітивних ознак культури, яка є не лише «пам'яттю людства, а й «мрією людства», і яка формує і виявляє себе насамперед як засіб рефлексії щодо інших культур. Оперування визначенням культури щодо сутності світового етосу передбачає міжкультурний діалог та доброчинну, неруйнівну зустріч культур, а також гармонію і взаємоповагу стосовно культурних поглядів.

Розгортаючи цю тезу, З. Самчук зазначає, що кожна людина є «репрезентантом певних генотипів культури і ця обставина визначає світоглядну парадигму світобачення,

ціннісний та смисловий каркас світоперетворення, детермінуючи соціокультурну значущість явищ і аспектів, суб'єктів і об'єктів» [3, с. 732]. Звичайно, що світогляд кожної людини неосяжний, також не є винятком і світогляд військового щодо світоглядного плюралізму. Поняття світового етосу надає можливість легітимізувати самовизначення й самоздійснення кожного суспільства за принципами перехрещення ідентичностей, задля зміцнення морально-правових засад міжнародних відносин, зокрема у сфері безпеки й оборони. Загальновизнаний етос не приймає «проявів егоїзму й себелюбства будь-якого роду – були б вони індивідуальними або колективними, виступали б у формі класового мислення, расизму, націоналізму чи сексизму» [4].

Екстраполяція Г. Кюнгом філософських аргументів «трансцендентальної прагматики» К. О. Апеля, «універсальної прагматики» Ю. Габермаса, «етики відповідальності» Х. Йонаса у світовий етос стає підґрунтям тези, що «кожна людина як істота, наділена розумом і совістю, зобов'язана поводитися по-людськи, робити добро й зрестися зла», тому «кожна людина, незалежно від віку, статі, раси, кольору шкіри, фізичних і розумових здібностей, мови, релігії, політичних поглядів, національного й соціального походження, має невідчужувану й недоторкану гідність» [2, с. 56].

Амбітна спроба Г. Кюнга застосувати обґрунтування «світового етосу» для встановлення єдиного світового етичного порядку в умовах глобалізації, що створює новий вимір для осмислення правового порядку світового громадянства, осмислення відповідальності, справедливості, толерантності, є надзвичайною подією для встановлення безпекового простору у світі. На нашу думку, проект «Світового етосу» відкриває можливості для морального регулювання в ділянці міжкультурної взаємодії в сучасному глобальному суспільстві, особливо в умовах необхідності об'єднання зусиль всього світу проти воєнних загроз людству від російської агресії.

Філософська рефлексія доктринальних положень воїнського етосу. Активізація удосконалення доктринальних положень щодо формування та реалізації воєнної політики України фактично розпочалась з тимчасової окупації Російською Федерацією частини території України – Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, що зруйнувало загальноприйнятую систему світової і регіональної безпеки та підірвало основні принципи міжнародного права. Правовими основами нових редакцій доктринальних документів є Конституція України, закони України, Стратегія забезпечення державної безпеки, затверджена Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022, а також міжнародні договори України.

З огляду на зазначену обставину, для забезпечення практичних, гармонізованих зі стандартами безпеки НАТО та ЄС, механізмів на різних рівнях соціальної взаємодії у процесі виконання визначених навчальних, службових і бойових завдань у Доктрині визначено «систему уніфікованих ідей, світоглядних сенсів, професійних вимог, переконань, поглядів і принципів» лідерської компетентності військового, зокрема, воїнського етосу [1, с. 10].

Завдяки запропонованій «Доктрині», військове лідерство визначено як «елемент сили у поєднанні з управлінням та інформацією, що забезпечує виконання завдань в ході операцій (бойових дій)», а воїнському етосу надано дефінітивних ознак «узагальненої характеристики культури національної військової спільноти, яка виражена в системі її панівних цінностей і норм поведінки – у процесі бойової, національно-патріотичної, психологічної підготовки і духовної підтримки військовослужбовців ЗС України у відповідності до національних, історичних, бойових, корпоративних традицій видів та окремих родів військ і сил» [1, с. 10].

Щодо сутності військового лідерства, то увага зосереджується на місії – «Бути. Знати. Вести», яка передбачає наявність стійких морально-психологічних якостей

і властивостей характеру військового («Бути»), володіння професійними компетентностями у тріаді: «знання-уміння-навички» («Знати»), здатності практичного застосування спеціальних лідерських дій для забезпечення досягнення мети під час виконання місії (завдань) та вдосконалення всіх процесів у військовій організаційній структурі. Метою військового лідерства будь-якого рівня управління визначено фахове виконання військово-службовцями свого обов'язку і поставлених завдань щодо оборони України [1, с. 11–12].

Основними цінностями військовослужбовців у Доктрині визначені: *честь, відвага, відданість, братерство*. Філософська рефлексія субстанційної квінтесенції зазначених цінностей зводиться до їх безумовної значущості для основних засад становлення, розвитку і утвердження української ідентичності військового лідера. За твердженням відомого українського філософа З. Самчука «цінність формулює (зумовлює, структурує) цілі, котрі, в свою чергу, визначають норму» [3, с. 561] поведінки, ту міру можливого (належного), що стосується доцільності прийняття рішень у кризових станах.

Наприклад, честь військового лідера у Доктрині визначається як «його здатність керуватися в особистому житті та при виконанні військового обов'язку загальнолюдськими принципами, моральними та етичними нормами», а також «суворо дотримуватися ідеалів Військової присяги і не зраджувати їм за будь-яких обставин» [1, с. 13].

Однак, принагідно зауважимо, що самі по собі цінності не можуть нічого детермінувати і функціонують «за принципом компаса, а не рульового механізму». Тому основна цінність воїна – відвага, яка «гартує дух військового лідера, набуваючи форм фізичної витривалості, розумової ясності та емоційної стійкості», вона є навігаційним приладом для здатності «рухатися всупереч страхам і сумнівам, коли цього вимагає наказ і воїнська честь». У свою чергу відданість воїна «проявляється у незламній рішучості продовжувати шлях навіть тоді, коли інші зупинилися», а братерство «стає вирішальною цінністю для формування ефективної боездатної команди» [1, с. 13].

Систематизація результатів імплементації військового етосу у вітчизняні воєнні інституції виявилася фактом затвердження 19 листопада 2021 р. «Військового Етосу сержантського і старшинського складу Збройних Сил України» у вигляді збірки морально-етичних норм і цінностей цієї категорії військовослужбовців на основі трансформації організаційної армійської культури в напрямку євроатлантичних принципів. Головнокомандувач Збройних сил України Валерій Залужний зазначив, що «Військовий Етос сержантського і старшинського складу Збройних Сил України має на меті також зміцнити почуття професійної єдності сержантів і старшин, поселити в серці кожного з них почуття гордості за належність до цієї когорти професійних військовослужбовців, спаяти їх у єдиний механізм та мотивувати на командну роботу і досягнення єдиних цілей. Етос сержантського і старшинського складу має на меті також зміцнити почуття професійної єдності сержантів і старшин, поселити в серці кожного з них почуття гордості за належність до цієї когорти професійних військовослужбовців, спаяти їх у єдиний механізм та мотивувати на командну роботу і досягнення єдиних цілей» [5].

У Концепції розвитку професійного сержантського корпусу Збройних Сил України (Далі – Концепція), що затверджена Наказом Міністерства Оборони України від 08.02.2022 р. № 44, і буде введена в дію наприкінці 2022 року, за напрямом «професійна єдність та традиції» визначені завдання щодо формування нового стилю військового лідерства сержантів (старшин), заснованого на моральних принципах воїнського етосу (високі морально-етичні та ділові якості, відданість військовій справі та українському народові) та трансформації організаційної культури на основі євроатлантичних принципів. Результати реалізації Концепції очікуються у вигляді сформованих та впроваджених нових традицій, а також набутих необхідних рівнів професійної компетенції для взаємодії

і спільного виконання завдань з сержантами збройних сил держав-членів НАТО, одночасно з надзвичайно високим рівнем відповідальності за свої дії та за виконання поставлених завдань [6, с. 13].

Для з'ясування головних сутнісних характеристик воїнського етосу доцільно поміркувати про них у призмі філософської рефлексії, взявши до уваги дефініцію "Warrior Ethos", що доктринально чітко визначена у американському об'єднаному статуті «Армійське лідерство: компетентне, впевнене і жваве» (Army Leadership Competent, Confident, and Agile) (Далі – FM 6-22). Дух цього статуту закликає офіцерів, прапорщиків, унтер-офіцерів та рядових солдатів армії, а також цивільних «працювати над собою, навчатись, досягати успіху і навчати інших» [6].

Статут «FM 6-22» підготовлений під керівництвом начальника штабу сухопутних військ і визначає сутнісні ознаки військового лідерства, зокрема: головні лідерські компетентності, армійські цінності, лідерські якості самосвідомості й адаптивності та процесуальні форми їх удосконалення залежно від оперативної обстановки. Крім того у «FM 6-22» зазначено, що характер військового базується на загальних атрибутах лідерства, а його компетентність залежить від того, наскільки характер поєднується зі знаннями, навичками і поведінкою, що сприяють становленню лідера [6].

Концепція «Бути. Знати. Вести» переконливо представляє головну місію військового у Доктрині, вона також зазначена у «FM 6-22» як компетентнісна модель "BE-KNOW-DO", що нерозривно пов'язана з якостями, властивими для армійського лідера. Концепт "BE-KNOW-DO" починається з наявності стійких цінностей і якостей, які стали основними складовими характеру лідера, його особистості ("BE"). Одним із ключових факторів лідерства у «FM 6-22» є знання, які лідери мають застосовувати у професійній діяльності, зокрема як технічні, так і тактично-організаційні ("KNOW"). Одночасно, визнаючи необхідність лідерського характеру і знань, у «FM 6-22» акцентують на тому, щоб застосувати їх на практиці. Тому обґрунтовується положення про те, що ефективність лідера безпосередньо пов'язана з діями, направленими на виконання поставлених завдань та вмінням керувати і впливати на підлеглих членів боездатної команди ("DO") [6].

Порівнюючи українську «Доктрину» і «FM 6-22» у питанні воїнського етосу, слід зазначити, що американський "Warrior Ethos" мотивує військових до особистої мужності і вірності обов'язку, передбачає відданість армійським цінностям, гордість за армійську спадщину, підтримує розвиток і оновлення воїнського етосу на вимогу сучасності та підвищення ефективності армії. Сутнісні характеристики "Warrior Ethos" широко розкриваються через визначні приклади військової спадщини, традицій, культури, що відображаються у ціннісному розумінні військової професії і ролі лідера [6].

Важко не погодитися з тезою, що «війни можна вести зі зброєю, але в них виграють чоловіки», що «це дух чоловіків, які ведуть за собою, а той, хто веде, здобуває перемогу» [6]. У розділі «FM 6-22», який присвячений "The Warrior Ethos", ця теза підтверджує основні постулати військового лідерства: повна відданість воїна, підтримка його волі до перемоги, незалежно від часу і зусиль, ризик його життям можливий лише завдяки дотриманню дисципліни і наполегливій цілеспрямованій підготовці під керівництвом авторитетного офіцера-лідера з професійно сформованими армійськими цінностями.

Рефлектуючи стосовно компаративності «Доктрини» та «FM 6-22» у питанні воїнського етосу, можна підвести результуючу ризку щодо гістерезису його імплементації. Інституційні та культурні надбання військової організації, габітусом яких є історична спадщина нації у боротьбі за свої надбання, відображаються у ціннісному розумінні військової професії та ролі лідера на шляху до перемоги. Український воїнський етос, будучи історично багатим на приклади міцного воїнського духу, рішучості та бойової

етики, здатен створити власний конгломерат національних цінностей військової культури на основі панівної парадигми захисту країни від ворога, захисту її незалежності.

Висновки. Доводиться констатувати, що попри те, що обґрунтування основ лідерства військовослужбовців стало предметом численних і різнопланових теоретичних досліджень, повноцінного наукового дискурсу в українському просторі щодо воїнського етосу та його змістовних та функціональних характеристик ще не репрезентовано. Поняття «воїнський етос», яке стосується професійних настанов і переконань в аспектах військового лідерства і наближенні національних стандартів до стандартів держав-членів НАТО, займає особливе місце. Впровадження головних постулатів воїнського етосу, безсумнівно, є складником інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір.

У результаті вибагливої наукової рефлексії дефінітивних ознак системної категорії «воїнський етос» з'ясовано, що асоціативно і небезпідставно військовий етос пов'язаний зі концепцією «світового етосу», який у загальному розумінні є базовим консенсусом щодо загальнолюдських цінностей, прийнятих етичних стандартів і особистих поведінкових позицій. У результаті дослідження доктринальних документів, які визначають основні системні елементи воїнського етосу, з'ясовані: субстанційна квінтесенція цінностей (честь, відвага, відданість, братерство); адаптація місії «Бути. Знати. Вести» до імперативів компетентнісної моделі “BE-KNOW-DO”; особливості та специфіка “Warrior Ethos”; основні положення амбітної, але дуже необхідної для швидкої імплементації воїнського етосу, Концепції розвитку сержантського корпусу.

Зрештою, у перспективі подальших досліджень актуальним є питання обґрунтування ідентичності українського військового. Інтеграційні процеси у військових інституціях в напрямку північноатлантичного безпекового простору мають показати ні те, що нас відрізняє від країн-партнерів НАТО, а те що нас об'єднує: прагнення свободи і незалежності, шанування культурної спадщини і наше спільне безхмарне майбутнє, за яке ще треба боротися. Розробка національних зразків ідентичності стане дійсним підґрунтям для інтеграції в світове та європейське коло військових інституцій.

Список використаної літератури

1. Доктрина розвитку військового лідерства у Збройних Силах України. URL: https://dovidnykmpz.info/wp-content/uploads/2020/12/Doktryna_rozvytku_viyskovoho_liderstva_v_Zbroynykh_sylakh_Ukrainy_compressed.pdf
2. Суліма Є. Глобальна етика: сутність і призначення. *Грані*. 2013. № 8. С. 55–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2013_8_7
3. Самчук З. Ф. Світоглядні основи соціально-філософського дослідження ідеології: проблема критерії та пріоритетів вибору : монографія. Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2009. Т. I. 920 с.
4. Декларация мирового этоса. URL: <http://www.anthropology.ru/ru/texts /documents/ weltethos.html>
5. АрміяINFORM: Інформаційне агентство Міністерства оборони України, <https://armyinform.com.ua/2021/11/19/valerij-zaluzhnyj-zatverdyv-vijskovyj-etos-serzhantskogo-i-starshynskogo-skladu/>
6. Концепція розвитку професійного сержантського корпусу Збройних Сил України: Наказ від 08 лютого 2022 року № 44. Міністерство оборони України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0044322-22?find=1&text>
7. FM 6-22. Army. Leadership: Competent, Confident, and Agile. Washington, DC : Department of the Army, 2006. 216 p. URL: <https://www.armywriter.com/fm6-22.pdf>

THE PHENOMENON OF THE WARRIOR ETHOS: SOCIO-PHILOSOPHICAL REFLECTION

Oleksandr Puchkov

*National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute",
4, Verhnoklyuchova str., 03056 Kyiv, Ukraine
e-mail: ganaga@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-8585-1044*

Olena Uvarkina

*National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute",
4, Verhnoklyuchova str., 03056 Kyiv, Ukraine
e-mail: uvarkinaev@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-9053-2016*

The article explores the problems of understanding the phenomenon of military ethos in the paradigm of socio-philosophical reflection. The aim of the article is to determine the essence and special features of the implementation of the category "Warrior Ethos" in the dimension of philosophical reflection. To achieve the set goals, the task of considering the main components of the military ethos in the rearguard of the conceptual framework of the world ethos is solved. Factors of functioning of the consensual basic axiological toolkit of the world ethos (global ethics) and its influence on the development of priority segments of the value paradigm of military ethos in its substantive quintessence (honor, courage, loyalty, brotherhood) are analyzed.

The methodology of the research is based on the use of a set of philosophical, general scientific and special methods. With the help of socio-philosophical toolkit the features of conceptual demarcation and interaction of doctrinal domestic and foreign provisions on the common basis of military heritage, traditions, culture and value understanding of the military profession and the role of the leader were found out. The method of system analysis made it possible to create a reflective, rather than stereotypical and mythical, representation of the phenomenon under study.

The scientific novelty consists in the realization of the importance of the phenomenon of military ethos, which will help not only to speed up the processes of its implementation but also to give an impulse to the development of own samples of the identity of the Ukrainian military, which will form a reliable basis for real processes of integration into the world and European circle of military organizations. It was expressed that integration processes in military institutions towards the North-Atlantic security space should show not what distinguishes us from NATO partner countries, but what unites us: the constant desire for freedom and independence, cultural heritage, and our cloudless future, which still must be fought for.

It is stated that even though the substantiation of servicemen's leadership bases has become a subject of numerous and diverse theoretical research, the full-fledged scientific discourse concerning the military ethos and its substantial and functional characteristics is not presented in the Ukrainian space.

Key words: military leadership, world ethos, values, mission, implementation, North Atlantic security space.